

Mâtürîdî Kelâmcısı Nûreddin es-Sâbûnî'ye Göre Peygamberlerin Sıfatları *

Hacı İsmail Doğan
0000-0003-1138-1948
Millî Eğitim Bakanlığı, Sivas, Türkiye
ror.org/00jga9g46
ismailhoca@yaani.com

Öz

Maveraünnehir bölgesi, Hanefî-Mâtürîdî kelâm anlayışının önde gelen âlimlerine ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Günümüzde İslam dünyasında kabul gören iki kelâm ekolünden biri olan Mâtürîdîlik, bu bölgede doğmuştur. Hanefî-Mâtürîdî kelâmının 6/12. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden olan Nureddin es-Sâbûnî (öl. 580/1184), yaşadığı dönemde bu bölgenin saygın âlimleri arasında yer almış ve görüşleriyle kabul görmüştür. O, halkın itikâdî sorunlarına onların anlayabileceği bir dille cevap üretmek amacıyla dersler veren ve eserler kaleme alan bir mütekelimdir. Bu makalede, Sâbûnî'nin peygamberlerin sıfatlarına dair görüşleri incelenmiştir. Mâtürîdî'den yaklaşık iki buçuk asır sonra yaşamış olan Sâbûnî'nin bu konudaki görüş ve değerlendirmeleri, süreç takibi açısından önem taşımaktadır. Çalışma, esasen Sâbûnî'nin görüşleri ve eserleri ile sınırlı tutulmuş fakat zaman zaman Mâtürîdî'nin eserlerine de başvurulmuştur. Araştırmada, genel anlamda sosyal bilimlerin literatür taraması yöntemi özelden ise ilm-i kelâm ve mezhepler tarihi disiplinlerinin araştırma yöntemleri kullanılarak fikir ve olaylar arasındaki bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Sâbûnî'nin, dönemin diğer kelâmcıları gibi peygamberlerin sıfatlarına dair müstakil bir başlık açmadığı tespit edilmiştir. Sâbûnî, peygamberler için temel nitelikler olarak “beşer olmak, akıllı ve zeki olmak, güvenilir olmak, vahiy almak, tebliğ etmek ve ismet” sıfatlarını kabul etmiş ve bu hususlarda Mâtürîdî ile aynı görüşü paylaşmıştır. Ancak Mâtürîdî'nin “peygamberlerin şehrli olması gerektiği” yönündeki kanaatine eserlerinde yer vermeyerek ondan ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kelâm; Nübüvvet; Peygamberlerin Sıfatları; Mâtürîdî; Nûreddin es-Sâbûnî; İsmet

Öne Çıkanlar

- Sâbûnî, peygamberlerin sıfatlarına dair özel bir bölüm oluşturmamakla birlikte yaşadığı çağın en önemli gündem maddesi olan nübüvvet meselesi üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur.
- Sâbûnî, Mâtürîdî'nin aksine “peygamberlerin şehirli olması” gerektiği görüşüne eserlerinde yer vermemiştir.
- Nübüvvet konusu, erken dönemlerden itibaren kelâm eserlerinde işlenmeye başlanmış olup özellikle peygamberlerin ismeti konusuna yoğunlaşıldığı görülmüştür.
- Kadim kelâm eserlerinde, peygamberlerin sıfatlarına dair bugünkü kitaplardakine benzer müstakil başlıkların oluşturulmadığı tespit edilmiştir.

Atıf Bilgisi

Doğan, Hacı İsmail. “Mâtürîdî Kelâmcısı Nûreddin es-Sâbûnî'ye Göre Peygamberlerin Sıfatları”. *Tetkik* 6 (Eylül 2024), 139-163. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1489506>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi 24 Mayıs 2024

Kabul Tarihi 30 Eylül 2024

Yayın Tarihi 30 Eylül 2024

Hakem Sayısı İki İç Hakem - İki Dış Hakem

Değerlendirme Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Beyan Bu makale Abdullah Demir danışmanlığında Aralık 2023 tarihinde tamamladığımız “Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ile Nûreddin es-Sâbûnî'nin Nübüvvet Anlayışlarının Mukayesesi” isimli doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye, 2023).

Benzerlik Taraması Yapıldı - intihal.net

Çıkar Çatışması Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Bildirim tetkik@okuokut.org

S. Kalkınma Amaçları -

Lisans CC BY-NC 4.0

The Attributes of Prophets According to the Māturīdī Theologian Nūr al-Dīn al-Sābūnī

Hacı İsmail Doğan

0000-0003-1138-1948

Ministry of National Education, Sivas, Türkiye

ror.org/00jga9g46

ismailhoca@yaani.com

Abstract

The region of Mā warā' al-nahr was historically been a geographical center where prominent scholars of the Hanafī-Māturīdī theological understanding lived. Māturīdism, one of the two theological schools still accepted in the Islamic world today, originated in this region. Nūr al-Dīn al-Sābūnī (d. 580/1184), one of the significant representatives of the Hanafī-Māturīdī theology in the 6th/12th century Hijri, was a respected scholar in his time and recognized for his views. He was a theologian who gave lessons lectures and wrote works to address the theological problems of the public in a language they could understand. This article examines al-Sābūnī's views on the attributes of the prophets. Living some approximately two and a half centuries after Māturīdī, al-Sābūnī's scholarly opinions on the attributes of the prophets are crucial for tracing the development of the discourse. The study is primarily confined to al-Sābūnī's views and works, although references is made to Māturīdī's works have also been made when necessary. The research study seeks to establish a connection between ideas and events by employing using the research methods of social sciences in general, and the disciplines of theology (ilm al-kalām) and the history of Islamic sects in particular. The study concludes that, like other theologians of his time, al-Sābūnī did not establish a separaten independent section dedicated devoted to the attributes of the prophets. He accepted the fundamental attributes for prophets as being human, intelligent, trustworthy, receiving revelation, conveying the message, and being infallibility (ismah), sharing the same view as Māturīdī on these points. However, al-Sābūnī diverges differs from Māturīdī by omitting any mention in his works of Māturīdī's view that prophets must be come from urban areas.

Keywords

Islamic Theology; Prophethood; Attributes of Prophets; Māturīdī; Nūr al-Dīn al-Sābūnī; Infallibility

Highlights

- Although al-Sābūnī did not create a separate section devoted to the attributes of the prophets, he extensively discussed the issue of prophethood extensively, as it was one of the most important topics of his time.
- Unlike to Māturīdī, al-Sābūnī did not include the view that "prophets must come from urban areas" in his works.
- The subject of prophethood began to be addressed in theological works from the early periods, with a particular emphasis on the concept of the infallibility (ismah) of prophets.
- It has been observed that in classical theological works, separate sections on the attributes of the prophets, similar to those found in modern books, were not established.

Citation

Doğan, Hacı İsmail. "The Attributes of Prophets According to the Māturīdī Theologian Nūr al-Dīn al-Sābūnī". *Tetkik* 6 (September 2024), 139-163. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1489506>

Article Information

<i>Date of submission</i>	24 May 2024
<i>Date of acceptance</i>	30 September 2024
<i>Date of publication</i>	30 September 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Ethical Statement</i>	* This article is based on the doctoral dissertation entitled "The Comparison of Prophethood Understandings of Abū Mansūr al-Māturīdī and Nūr al-Dīn al-Sābūnī", which was completed in December 2023 under the supervision of Abdullah Demir (PhD Thesis, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye, 2023).
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	tetkik@okuokut.org
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Nübüvvet inancı, kelâm ilminin üç ana konusundan birisidir. Dolayısıyla kelâm eserlerinde nübüvvet meselesi işlenmekte ve özellikle peygamberlerin ismeti konusunda tartışmalar yoğunlaşmaktadır. Bu tartışmaların etkisiyle “ismetü'l-enbiyâ” türü eserlerin 3/9. yüzyılda yazılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.¹ Klasik dönemde nübüvvet tartışmaları peygamberlerin ismeti konusuna odaklanırken geçtiğimiz yüzyılda hatm-i nübüvvet meselesi ön plana çıkmıştır. İçinde yaşadığımız çağda bu mesele üzerinde hâlâ birtakım spekülasyonların yapılması nübüvvet inancının aktüel bir konu olduğunu göstermektedir. Nitekim günümüzde Pakistan'da “Meclis-i Tahaffuz-i Hatm-i Nübüvvet” adlı yapı peygamberliğin sona ermediğini iddia eden Ahmediyye'ye (Kâdiyâniyye) karşı büyük bir mücadele yürütmektedir.² Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin sahip olduğu sıfatların; bazı mezhep, tarikat, cemaat, akım ve ideolojiler tarafından mensubu oldukları yapının liderinde tecelli ettiği iddiası, nübüvvet konusunun güncelliğini koruduğunu göstermektedir.³ Dolayısıyla kadim bir mesele olan peygamberlik inancına dair her türlü çalışma ve her türlü gayret önemlidir. Bu bağlamda Türkistan coğrafyasında Hanefî-Mâtürîdî kelâm anlayışının 6/12. yüzyıldaki önde gelen âlimlerinden Nûreddin es-Sâbûnî'nin (öl. 580/1184) peygamberlerin sıfatları meselesine yaklaşımı, araştırılmaya değerdir.

Çalışmanın merkezinde Sâbûnî'nin günümüze ulaşan *el-Kifâye fi'l-hidâye*,⁴ *el-Bidâye fi usûli'd-din*⁵ ve *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*⁶ isimli üç eseri yer almaktadır. Onun görüşleri değerlendirilirken mensubu olduğu kelâm anlayışının kurucu ismi Mâtürîdî'nin

¹ Peygamberlerin ismetine dair yazılmış eserlerle ilgili farklı kişilerce yapılmış listeler bulunmaktadır. Bunlardan biri de Melikşah Sezen'e aittir. Ona göre ilk ismetü'l-enbiyâ eseri Cafer b. Mübeşşir'in (öl. 234/848) *Tenzihü'l-enbiyâ* isimli eseridir. Ondan sonra sırasıyla Ebû Zeyd el-Belhî (öl. 322/934) *İsmetü'l-el-Enbiyâ*, İbnü'l-Lebbâd (öl. 4/10. yüzyılın ikinci yarısı) *İşmetü'n-nebiyyîn*, Şeyh Müfid (öl. 413/1032) *Ademu sehvi'n-nebi*, Şerif el-Murteza (öl. 436/1044) *Tenzihu'l-el-Enbiyâ*, Ebû'l-Hüseyn Muhammed el-Beşagarî (öl. 4/10. yüzyılın ortaları) *Keşfü'l-gavâmuz fi ahvali'l-enbiyâ* ve Sâbûnî'nin (öl. 580/1184) *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ* isimli eseri gelmektedir. Bu durumda Sâbûnî'nin nübüvvet meselesi üzerine özellikle eğilen yedinci âlim olduğu anlaşılmaktadır. bk. Melikşah Sezen, *Peygamberlerin Vasıfları ve İsmet Sıfatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 94-99. Daha kapsamlı bir liste için bk. Fadıl Ayğan, “Osmanlı Dönemi Nübüvvet Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 133-174.

² Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 89-90.

³ Mustafa Ünverdi, “Günümüz Nübüvvet İnancı Eleştirisi”, *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Kapsamı ve Süresi Sempozyum Bildirileri* ed. Mahmut Çınar vd. (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Basımevi, 2015), 281.

⁴ Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-hidâye*, thk. Muhammed Arûçî (Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 2013).

⁵ Nûreddin es-Sâbûnî, *Kitâbü'l-hidâye mine'l-kifâye*, nşr. Fethullah Huleyf (İskenderiye: Dâr-u'l-mearif, 1969); Nûreddin Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, ter. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 18. Basım, 2020).

⁶ Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*. (Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 2013).

görüşlerine de müracaat edilmiştir. Bu açıdan Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*⁷ ve *Te'vilâtü'l-Kur'an*⁸ isimli eserleri temel kaynaklarımız arasında yer almıştır. Mâtürîdî ile Sâbûnî'nin biyografileri ile öğrencileri ve hocalarına ilişkin olarak tabakât⁹ ve terâcîm kitaplarından da istifade edilmiştir. Alâeddin el-Üsmendî'nin (öl. 522/1157) kelâma dair eseri *Lübâbü'l-kelem*,¹⁰ Batı Karahanlılar Dönemi Hanefî âlimlerinden olan Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî'nin (öl. 493/1099) *Usûlü'd-din*'i¹¹ de klasik kaynaklarımız arasında yer almıştır. Konuyla ilgili kavramların anlamlarının tespitinde ise klasik sözlüklerden istifade edilmiştir.¹²

Tespit edilebildiği kadarıyla nübüvvet konusunu ele alan çalışmalar Türkiye'de 1985 yılında merhum Hayrettin Yılmaz'ın *İmam-ı Rabbani Ahmed Faruki Serhendi'de Nübüvvet Anlayışı*¹³ isimli doktora tezi ile başlamış, bugüne kadar yüz yirmi civarı yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmıştır. Bu tezlerden bir kısmında nübüvvet meselesi dinler tarihi, bir kısmında din felsefesi ve tasavvuf açıdan ele alırken bir kısmında ise konu Mâtürîdîlik açısından irdelenmiştir.¹⁴ Ancak Sâbûnî'nin kelâmî görüşleri ve nübüvvet anlayışına dair yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Sâbûnî'nin eserlerinde kullandığı hadislerin değerlendirmesine dair Hasan Eryılmaz tarafından *Nüreddin es-Sâbûnî'nin (öl. 580/1184)*

⁷ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2003).

⁸ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Fatıma Yusuf el-Hiyemî (Beyrut: Risaletü'n-naşirin, 2004); Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019); Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehl-i Sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dârü'l-kitâbî'l-ilmiyye, 2005).

⁹ Abdülkerîm b. Muhammed Sem'ânî, *el-Ensâb*, nşr. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi el-Yemânî, vd. (Haydarabad: Meclis-i Dairetü'l-Osmaniyye 1962); Muhammed b. Muhammed el-Kureşî, *Cevâhirü'l-mudiyeye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettah Muhammed el Hulv (Kahire: yy. 1993); Mahmûd b. Süleyman Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fuqahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 548); İbn Kutluboğa, *Tacü't-Teracim fi Tabakâti'l-Hanefiyye* (Şam: Daru'l-Erkam, 1992); Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn* (Dersaadet: El-Matbaatü'l-Ülâ, 1311); Muhammed Abdülhâlim el-Leknevî, *Fevaidü'l-Behiyye fi Teracimi'l-Hanefiyye* (Beyrut: Daru'l-Erkam, 1998).

¹⁰ Alâeddin-el-Üsmendî, *Lübâbü'l-kelem*, thk. M. Sait Özervarlı (İstanbul: TDV Yayınları, 2019).

¹¹ Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, *Usûlü'd-din*, nşr. Hans Peter Linss (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyeli't-türâs, 2003).

¹² İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem, *Lisanu'l-Arab* (Kahire: Matbaatü's-selefiyye, 1247/1831); Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012); Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbü't-Târifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997); Mütercim Âsum Efendi, *Kâmûsu'l-Muhîd Tercümesi*, ed. Mustafa Koç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1-6; Hasîrîzâde Elif Efendi, *en-Nûru'l-el-Furkân fi Şerhi Lugati'l-Kur'ân*, haz. Mustafa Koç- Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015).

¹³ Hayrettin Yılmaz, *İmam-ı Rabbani Ahmed Faruki Serhendi'de Nübüvvet Anlayışı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1985).

¹⁴ İlgili çalışma için bk. Hacı İsmail Doğan, *Ebû Mansur el-Mâtürîdî ile Nüreddin es-Sâbûnî'nin Nübüvvet Anlayışlarının Mukayesesi* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 15-18.

*Peygamber Tasavvuru ve Kelâm Sisteminde Hadisleri Kullanımı (el-Kifâye Örneği)*¹⁵ isimli bir doktora çalışması yapılmış olmakla birlikte söz konusu çalışma hadis alanındadır. Ülkemizde Sâbûnî'nin nübüvvet anlayışına dair ilk doktora çalışması tarafımızca hazırlanmıştır.¹⁶

1. Sâbûnî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Klasik tabakât eserlerinde “İmam, Nûreddin, Nûreddin el-İmâm, Şeyh el-İmâm” lakaplarıyla zikredilen Sâbûnî'nin tam adı Eb Muhammed Nûreddîn Ahmed b. Mahmud b. Ebî Bekr es-Sâbûnî el-Buhârî olup daha ziyade Nûreddin es-Sâbûnî ismi ile meşhurdur.¹⁷ Onun hakkında bilgi veren kaynaklar sınırlıdır. Hakkında bilgi veren kişilerden biri olan Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210), Buhara'da ona “en-Nûr es-Sâbûnî” denildiğini söylemektedir.¹⁸ Buhara'da yetişip orada vefat ettiği için “Buhârî” olarak da anılır. Adının Ahmed, oğlunun ismi Muhammed, babasının Mahmud olması sebebiyle “Ebü'l-Mehâmid” diye de bilinir.¹⁹ Kendisine “Sabun satan veya imal eden” anlamında Sâbûnî denilmesine²⁰ dair elimizde kesin bir bilgi yoktur. Atalarının sabun işi ile uğraşması münasebetiyle bu şekilde adlandırıldığına dair yaklaşımlar tamamen tahminden ibarettir.²¹ Ancak bu noktada başkaca bir yorum yapmak için yeterli veri bulunmamaktadır.

Sâbûnî'nin hangi tarihte ve nerede doğduğuna dair kesin bir bilgi yoktur.²² Yaptığımız araştırmada onun doğum tarihine dair birtakım ipuçları elde ettik. O, *el-Müntekâ*'da “Şeyhü'd-din Ebü'l Hasan Ali b. İsmail el-Fâğî'den duydum.”²³ demek suretiyle Hz. Peygamber'in üstünlüğü meselesine delil getirmektedir. Onun bahsettiği el-Fâğî, Sem'ânî'nin eserinde 493/1100 tarihinde vefat eden Semerkantlı bir âlim olarak bahsedilmekte ve tam adı İmam Ebü'l-Hasan Ali b. Âlim Bekir el-Fâğî el-Semerkandî diye

¹⁵ Hasan Eryılmaz, *Nûreddin es-Sâbûnî'nin (öl. 580/1184) Peygamber Tasavvuru ve Kelâm Sisteminde Hadisleri Kullanımı (el-Kifâye Örneği)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

¹⁶ Hacı İsmail Doğan, *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ile Nûreddin es-Sâbûnî'nin Nübüvvet Anlayışlarının Mukayesesi* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, Sivas, 2023).

¹⁷ Kureşî, *Cevâhirü'l-mudiyeye*, 1/124; İbn Kutluboğa, *Tacü't-teracim*, 10; Taşköprizâde, *Tabakâtü'l-Hanefiyye* (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-Mısriyye, 1985), nr. 7367, vr. 87a; el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr* (Süleymaniye Ktp., Reîsü'l-küttâb, nr. 690, vr. 138b, 218b; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, 2/102.

¹⁸ Fahreddin er-Râzî, *Münâzarât Dinî Felsefî Tartışmalar*, çev. Ömer Ali Yıldırım (İstanbul: Litera Yayınları, 2016), 29.

¹⁹ Muhammed Aruçi, “Nûreddin es-Sâbûnî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 360.

²⁰ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyeye*, 2/322-323.

²¹ Ramazan Biçer, “Sâbûnî Hayatı ve Eserleri,” *el-Kifâye fi'l-hidâye*, mlf. Nûreddin es-Sâbûnî (Ankara: Berikan Yayınları, 2019), 10.

²² Topaloğlu, *Sâbûnî Hayatı ve İlmî Şahsiyeti*, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 17.

²³ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 197.

geçmektedir.²⁴ Süyûtî de aynı tarihi nakletmektedir.²⁵ Bu verileri ve Sâbûnî'nin vefat tarihini (580/1184) beraber değerlendirdiğimizde onun doğumunun 493 öncesi olduğunu ifade edebiliriz.²⁶ Bu bilgiden onun uzun bir yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Râzî de kendisi ile münazara yaptıkları dönemde onun oldukça yaşlı olduğunu belirtmektedir.²⁷

Onun günümüze ulaşan üç eseri bulunmaktadır:

el-Kifâye fi'l-hidâye: Hanefî-Mâturîdî kelâm anlayışıyla yazılan bu eser, kelâmın temellerini ayrıntılı olarak ele almaktadır. Sâbûnî bu eserinde yaşadığı dönemdeki diğer din ve inançlardan bahsetmekte, karşıt mezhep ve akımlarla tartışmalara yer vermektedir.²⁸

el-Bidâye fi Usûli'd-dîn: *el-Kifâye*'nin muhtasarı olup en meşhur eseridir. Eserin ona aidiyetinde şüphe yoktur. O, tabakât eserlerinde “Sahibü'l-Bidâye” zikredilir. Hacmi, *el-Kifâye*'nin dörtte biri kadar olup oldukça muhtasar bir eserdir. Dostlarının, veciz ve öğrenilmesi kolay bir kitap yazmasını istemesi üzerine bu eseri telif ettiğini belirtmektedir.²⁹

el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ: Adından da anlaşıldığı üzere peygamberlikle ilgilidir. Giriş kısmında ifade edildiğine göre bu eser, Beşâgirî'nin (öl. 4/10. yüzyılın ortaları) *Keşfü'l-gavâmiz fi ahvâli'l-enbiya* isimli eserinin özetidir. O, bu eseri Haşviyye'nin peygamberler hakkındaki tezviratlarını düzeltme ve insanların *Keşfü'l-gavâmiz*'den yeterince istifade edememeleri sebebiyle yazdığını ifade etmektedir.³⁰

Sâbûnî, yaşadığı coğrafyada kendisine saygı duyulan ve görüşleri ile kitleleri etkileyen bir kelâmcıdır. Kendisinden sonra gelen âlimlerin bazı konularda onun görüşlerini referans alması, bilinirliğini tespit açısından önemlidir.³¹ Zira Râzî, Sâbûnî'nin yaşadığı bölgede ittifakla “toplumun kelâmcısı ve usûlcüsü” olarak kabul edildiğini ve hac dönüşü

²⁴ Sem'ânî, *el-Ensâb*, 138.

²⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Süyûtî, *Lübbü'l-Lübâb fi tahrîri'l-Ensâb* (Beyrut: Daru's-sadr, 1431), 192.

²⁶ Doğan, *Ebü Mansur el-Mâturîdî ile Nüreddin es-Sâbûnî'nin Nübüvvet Anlayışlarının Mukayesesi*, 47-48.

²⁷ bk. Veysel Kaya, *Fahreddin er-Râzî'nin Mâtürîdîlerle Olan Tartışmaları ve Eleştirisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

²⁸ Muhammed Aruçi, “el-Kifâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/565-566.

²⁹ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 47.

³⁰ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 22.

³¹ bk. Teftazânî, *Şerhu'l-akaid*, *Teftazânî, Sa'düddîn. Şerhu'l-akaid*, çev. Talha Hakan Alp (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017), 45, 74, 141; Kemaleddin Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, thk. Muhammed Zahid el-Kevseri (İstanbul: yy., 1949), 156, 157, 349.

minbere çıkararak insanlara bir hutbe irad ettiğini aktarmıştır. Sâbûnî'nin söz konusu hutbede dile getirdiği sözler sebebiyle kendisiyle münazara yaptığı da belirtmiştir.³²

Sâbûnî, Hanefî-Mâtürîdî kelâm sistemine dair Arapça eserler yazacak düzeyde bu dili iyi bilmektedir. Arap atasözleri ve deyimleri sıklıkla kullanacak kadar dilin zenginliklerine hâkimdir.³³ Özellikle *el-Müntekâ*'da kullandığı kavramların derinliği ve nitelikli misalleri onun Arapçayı iyi bildiğini göstermektedir.³⁴ Öte yandan onun Şeyh Reşîdüddin (öl. ?) ile “ma'dûmun görülüp görülemeyeceği” konusunda Farsça yaptığı münazaradan Farsçayı da iyi düzeyde bildiğini anlaşılmaktadır.³⁵

Sâbûnî, Mâtürîdî ve Ebû'l-Muîn Nesefî'nin (öl. 508/1115) görüşlerini genel anlamda benimseyip temellendirmiştir. Eserleri incelendiğinde onun Hanefî-Mâtürîdî kelâm ekolüne bağlı olduğu, kendisini Mâtürîdîliğe nispet ettiği ve bunu açıkça dile getirdiği görülmektedir.³⁶ Eş'arîliği, kelâmî konularda hatalı gördüğü hususlarda eleştirmiştir. Onun, Eş'arîleri en fazla eleştirdiği konu, tekvin- mükevven meselesidir. Eş'arîlerin tekvin sıfatını ezeli kabul etmediğini ancak “ashabımız” dediği Mâtürîdîlerin ezeli kabul ettiğini belirtmiş ve öne sürdüğü delillerle Eş'arîlerin bu konuda hatalı olduklarını beyan etmiştir.³⁷

Sâbûnî, Mâtürîdîlik adı yerine Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat isimlendirmesini kullanmaktadır.³⁸ Eserlerinde kullandığı “Ehl-i sünnet”³⁹ ve “Ehl-i sünnet ve'l-cemaat”⁴⁰ isimlendirmesi, hem bağlı bulunduğu kelâmî anlayışı netleştirmekte hem yaşadığı dönemde bu adlandırmanın çerçevesinin tamamlanmış olduğunu göstermektedir. Ehl-i Sünnet'i, Ehl-i Beyt olarak değerlendirmesi ve onları Hz. Peygamber'in iki emanetinden birisi olarak sayması ayrıca önemlidir. Ona göre Hz. Peygamber'in asıl varisleri Ehl-i Sünnet taraftarlarıdır.⁴¹ Onun kelâmî mülahazalardaki referans gösterdiği âlimlerin tamamı, Hanefî-Mâtürîdî âlimlerdir. Ebû Bekr Ahmed b. İshâk el-Cûzcânî (öl. 3/9. yüzyıl)⁴²,

³² Râzî, *Münâzarât*, 29.

³³ bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 81.

³⁴ bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 40-42.

³⁵ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 42.

³⁶ Aruçî, “Nûreddin es-Sâbûnî”, 361.

³⁷ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 135-148.

³⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 162, 163, 177, 198, 219, 273.

³⁹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 50, 111, 134, 212.

⁴⁰ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 198, 273.

⁴¹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 212.

⁴² Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 114, 246.

Ebü'l-Huseyn Yahyâ el-Beşagarî⁴³, Ebü'l-Hasen Ali b. Saîd er-Rüstüfganî (öl. 345/956),⁴⁴ Ebü'l-Muîn en-Neseffî⁴⁵, Cemaleddin Rigazemûnî (Kadı Cemal) (öl. 493/1100)⁴⁶ ve Fakih Ebü'l-Hasan⁴⁷ bunlar arasında sayılabilir.

Sâbûnî'nin yaşadığı yüzyıl, Abdülkâdir el-Geylânî (öl. 561/1166), Ahmed er-Rıfâî (öl. 578/1182) ve Ahmed Yesevî'nin (öl. 562/1166) yaşadığı, tarikatlarının kurumsallaşmaya başladığı ve tasavvuf anlayışının bölgede güçlendiği bir dönemdir. Ayrıca felsefe ve kelâm içinde tasavvufi düşüncenin yansımaları bu dönemde görülmeye başlanmıştır. Gazzâlî'nin 485/1093 yılından itibaren tasavvufa meyletmesi ve Şehâbeddin es-Sühreverdî (öl. 587/1191) öncülüğünde İşrakîliğin ortaya çıkması bu döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla onun eserlerinde de tasavvufi tesirin izleri görülmektedir. Hatta Sâbûnî'nin tasavvufi düşünceye sahip bir âlim olduğunu söyleyebiliriz. Zira onun eserlerinde kullandığı üslup, delillendirme yöntemi ve örneklendirmeleri bu durumu teyit etmektedir. O; keşf,⁴⁸ ilhâm,⁴⁹ sır,⁵⁰ halvet ehli,⁵¹ vird,⁵² kerâmet⁵³ ve mihne⁵⁴ gibi tasavvufi mefhumları sıkça kullanmıştır.⁵⁵

Sâbûnî'nin eserleri incelendiğinde onun teolojik görüşlerinin yanı sıra yaşamı boyunca tehlikeli görülen din, inanç ve akımlara karşı da mücadele ettiği anlaşılır. Onun peygamberlik meselesinde en çok eleştirdiği grup Berâhime⁵⁶ ve Haşviyye'dir.⁵⁷ Haşviyye'nin zihniyetini şu şekilde tasvir etmektedir: “Kim Hz. Mûsâ'nın kötü sözlü,

⁴³ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 16, 17, 22, 28, 29, 44, 110, 111.

⁴⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 47, 67, 79, 96, 111, 228.

⁴⁵ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 11, 14, 30.

⁴⁶ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 127.

⁴⁷ Sâbûnî'nin Fakih Ebü'l-Hasan diye isimlendirdiği kişinin kim olabileceğini dair yaptığımız araştırmada iki isim ön plana çıkmaktadır. Birincisi 582 vefat tarihli Semerkand ulemasından ve hatiplerinden olan, “Ebü'l-Fazl es-Semerkandî el-Mansûrî” ismiyle tanınan Hanefî fakihî olabilir. bk. Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 12/754. Diğeri ise Ebü'l-Hasan, Semerkant Kadısı Ebü'l-Hasan Ali b. Hasan el-Mâtürîdî (öl. 511/1117) olabilir. O, Mâtürîdî'nin kız tarafından torunudur. bk. Şükrü Özen, “Mâtürîdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/146.

⁴⁸ Keşf kavramı ile ilgili kullanımları için bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 52, 56, 62, 64, 80, 136, 140, 148, 149, 168.

⁴⁹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 64, 105,

⁵⁰ bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 52, 60, 68, 92, 97, 101, 104, 131, 167, 193, 194, 205, 206, 212, 220, 265.

⁵¹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 174.

⁵² Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 149, 181.

⁵³ Sâbûnî'ye göre kerâmet haktır. bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 56, 69, 162, 182, 188.

⁵⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 73, 75, 78, 80, 175.

⁵⁵ Sâbûnî, *el-Müntekâ* 149.

⁵⁶ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 49, 176, 180; a.mlf., *el-Bidâye*, 50, 99.

⁵⁷ Haşviyye ya da Haşviyye'nin kimler olduğuna dair kesin bir tespit yapmak mümkün değildir. Zira hicri 2. yüzyıldan itibaren varlığı bilinen Haşviyye kavramı, kullanıldığı döneme ve çevreye göre farklılık arz etmektedir. bk. Metin Yurdagür, “Haşviyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997) 16/426-427.

kızgın ve kaba olduğunu iddia ederse onlar Haşviyye'dendir. Çünkü onlar peygamberlerin sıfatlarını bilmiyorlar. İman ile kızgınlığı, Allah'ın hukukunu ikame etmedeki sebat etme ile bıkkınlığı ve Allah'ın haklarını talep etmesi ile nefsin isteklerini ayırt edemiyorlar.⁵⁸ Haşviyye'nin peygamberlerin makamına layık olmayan yorumlarından bir kısmına⁵⁹ zaman zaman yer vermektedir. Bu durum Sâbûnî'nin yaşadığı dönemde Haşviyye realitesini açıkça ortaya koymakta ve kelâmî tartışmaların merkezinde nübüvvet bahsinin yer aldığını göstermektedir.

Sâbûnî'nin kelâmî anlamda en fazla eleştiri yönelttiği mezhep, Mu'tezile'dir.⁶⁰ Hatta onun bazı konularda Mu'tezile'yi küfre düşmekle itham ettiği de vakidir.⁶¹ Bunun yanında Maniheizm (Manîler)⁶², Mecûsîler (Zerâdüşt)⁶³, Seneviyye⁶⁴, Sümeniyye⁶⁵, Haricîler⁶⁶, İbâziyye⁶⁷, İbahiyye⁶⁸, Fadliyye⁶⁹, Kerrâmiyye⁷⁰, Cehmiyye⁷¹, Bâtınîler⁷², Zahirîler⁷³,

⁵⁸ bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 63, 85, 95, 134, 141, 188. a.mlf., *el-Kifâye*, 204-206; a. mlf., *el-Bidâye*, 29, 111, 189.

⁵⁹ “Haşevîlerin Hz. Mûsâ için “Musa sabırsız idi ve ahlakı güzel değildi” demeleri fasiddir ve peygamberlerin hâlleri noktasında cehalettir. Bilakis o duasında kalbinde nur aydınlık/ferahlık talep etmektedir. Hz. Musa'nın kalbinde zaten nur vardır, tıpkı diğer müminlerde olduğu gibi. Burada risalet makamını layıkıyla yerine getirmek için Allah'ın nurunu daha çok istedi. Bir Müslüman peygamberimiz Hz. Musa'ya nasıl sabırsız ve kötü ahlaklı diyebilir? Bunu nasıl caiz görebilir. O, imandan neşet eden güç sahibi idi. Bu güçlülük imandan kaynaklanır bu aynı zamanda kolaylık ve yumuşak huyluluktur. Hz. Musa onun kavmine yumuşak şekilde hitap etti. Ama sabırsızlık, kötü ahlaklı olmak ve bazı zamanlarda aşırı sertlik bazen de dalkavukluk hevadandır. Bunların her ikisi de iyi değildir.” bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 95. Diğer eleştirileri için bk. a.mlf., *el-Müntekâ*, 63, 85, 134, 141.

⁶⁰ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 46, 52, 53, 55, 56, 71, 74-77, 86-88, 99-102, 111, 113, 126, 128, 135-140, 147-148, 151, 163, 168-170, 173, 179, 20, 205, 207-208, 214, 233, 240, 244, 246, 265, 276-280, 282, 286-290, 297, 303-304, 314-317, 322, 325-326, 338, 343, 346-347, 357-359, 371-380; a.mlf., *el-Bidâye*, 39, 51, 55-56, 59, 61-68, 70, 74-75, 79, 81-82, 87, 94-5, 111-115, 123-125, 129-130, 134, 137, 140-141, 146-150, 154, 159, 163, 165, 167, 172, 177-178, 182-185, 190-191, 194, 197-199, 201-203, 205-206. a.mlf., *el-Müntekâ*, 38, 95, 99, 111, 112, 113, 152, 181,

⁶¹ Sâbûnî'ye göre “Kim ahirette Allah'ın görülmesini inkâr ederse o zaman Hz. Musa'nın Rabbini tanımadığına inanmış olur. Kim böyle inanırsa kâfir olur.” bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 110.

⁶² Sâbûnî, *el-Kifâye*, 183,

⁶³ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 61, 183, 257; a.mlf., *el-Bidâye*, 58, 196.

⁶⁴ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 56, 61, 65, 107, 258, 265, 272; a.mlf., *el-Bidâye*, 56, 58, 201.

⁶⁵ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 176; a.mlf., *el-Bidâye*, 99-100.

⁶⁶ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 147, 184, 205, 207, 214, 320, 364; a.mlf., *el-Bidâye*, 87, 101 111, 115, 159, 167, 187, 189, 191, 197.

⁶⁷ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 185,

⁶⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 209, 258.

⁶⁹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 205; a.mlf., *el-Bidâye*, 110, 112, 187.

⁷⁰ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 72, 74, 77, 86-88, 102, 137, 140, 141, 168, 170, 172, 173, 175, 213, 244, 246, 353, 357; a.mlf., *el-Bidâye*, 61-62, 67, 72, 76, 83, 94, 114, 124, 170, 195, 198.

⁷¹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 102, 287; a.mlf., *el-Bidâye*, 70, 73, 178, 184.

⁷² Sâbûnî, *el-Kifâye*, 86-87, 89, 110, 185, 216-217, 380; *el-Müntekâ*, 95.

⁷³ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 80, 245.

Cebriyye⁷⁴, Kaderiyye⁷⁵, Dehriyye⁷⁶, Rafizîler⁷⁷, Müşebbihe⁷⁸, Neccâriyye⁷⁹, Sofistler⁸⁰, Filozoflar⁸¹ ve Tabiatçılar⁸² hedef aldığı din, inanç ve mezheplerdir. Ayrıca Hristiyanlar⁸³ ve Yahudilere⁸⁴ de inançları noktasında yeri geldiğinde değinmekte ve eleştirmektedir.

2. Peygamberlerin Nitelikleri

Bir dine veya bir inanca bağlanmak insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin hiçbir döneminde topyekûn dinsiz bir toplumun varlığına dair kayıt yoktur.⁸⁵ Allah'ın irade ve kelâm sıfatlarının bir tecellisi olan nübüvvet, O'nun kullarına yönelik lütuf, rahmet ve hikmetinin neticesidir. Zira insan, kendisine verilen akıl sayesinde bilgi üretebilmektedir. Ancak akıl gücü mutlak, mükemmel ve sınırsız değildir. Dolayısıyla peygamberlere olan ihtiyaç, akli olarak varlığı kabul edilebilecek bir durumdur. Peygamberliğin varlığı ve Allah'ın peygamber göndermesi hususunda kelâm ekolleri arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Buna karşın nübüvvet inancının detaylarına inildiğinde kelâm ekolleri arasında birtakım anlama ve izah farklılıkların olduğu görülmektedir.⁸⁶

Allah'ın insanlarda arasından seçtiği ve ilahi mesajlarını insanlara ulaştırmakla görevlendirdiği peygamberlerin belirli niteliklere sahip olması gerekir. Nitekim peygamberlik iddia eden kişinin toplumun tüm kesimlerine meydan okuyarak onları karşısına alması, korkmadan ve azimle vazifesini tamamlayabilmek için tüm gücünü sarf etmesi ekmesi gerekmektedir. Bu noktada doğru sözlülük ve güvenilirlik gibi özelliklere sahip olmak, bu kutsal görevi yerine getirmek için yeterli değildir.⁸⁷ Peygamberlerin vahiy almak için Cebrail ile görüşmek ve olağanüstü bir görev yapmak durumunda oldukları

⁷⁴ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 147, 155, 156, 164; a.mlf., *el-Bidâye*, 123-125, 184-185, 199.

⁷⁵ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 257, 259, 260, 295, 353; a.mlf., *el-Bidâye*, 123-124, 129, 134, 140, 170, 194, 198-199.

⁷⁶ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 56, 59, 61, 110, 265, 303, 374; a.mlf., *el-Bidâye*, 56, 130, 177, 185.

⁷⁷ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 49, 71, 147, 212, 214, 216, 217, 219, 220, 232, 233, 346; a.mlf., *el-Bidâye*, 50, 61, 87, 114, 115, 167, 187, 200.

⁷⁸ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 49, 72, 74, 77, 83, 87-88, 106, 109, 346.

⁷⁹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 74-76, 135, 147, 168, 171.

⁸⁰ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 126, 243, 258; a.mlf., *el-Bidâye*, 50, 124, 202.

⁸¹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 53, 59, 76, 87, 89, 110, 135, 168, 303, 374, 380.

⁸² Sâbûnî, *el-Kifâye*, 62, 68; a.mlf., *el-Bidâye*, 58, 60.

⁸³ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 28, 58-59, 109, 173, 186, 189, 199; a.mlf., *el-Kifâye*, 41, 61, 66, 190, 197.

⁸⁴ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 41, 69, 190, 197; a.mlf., *el-Bidâye*, 61, 108, 206.

⁸⁵ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964), 31; Osman Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 24; Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017), 14; Mircae Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2015), 6/1.

⁸⁶ Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 74-75.

⁸⁷ İbrahim Toprak, *Hz. Muhammed'in Nübüvvetinde Delil Olan İnsani Özellikleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 153.

realitesi dikkate alındığında⁸⁸ onların birtakım niteliklere sahip olmaları gerektiği sonucu çıkarmak mümkündür.

Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin sıfatlarına dair müstakil bir âyet bulunmaz. Ancak onların sahip oldukları birtakım özellikler farklı âyetlerde ifade edilir. Öte yandan klasik kelâm kitaplarında bugünkü anlamda peygamberlerin sıfatlarının sıralandığı bir bölüm yer almaz. Buna karşın yeri geldikçe peygamberlerin; “seçilmiş olmaları”, “insan olmaları”, “günah işlememeleri”, “doğru sözlü kimseler olmaları”, “güvenilir olmaları”, “mucize göstermeleri” ve “gaybı bilmemeleri” gibi özellikleri bahsedilir. Peygamberlerin sıfatlarına dair ders kitaplarında yer alan ve halk arasında bilinen nitelikler, son dönem kelâm eserlerinde görülür.⁸⁹ Bu nitelikler, ahlak felsefesinde yer alan insandaki üç temel kuvveye karşılık gelmektedir. Bunlar, peygamberlerin hayatlarında örnekliği bulan ve aklî deliller muvacehesince âlimler tarafından gerekliliği belirtilen niteliklerdir.⁹⁰ Peygamberlerin niteliklerine dair Sâbûnî'nin eserlerinde dağınık olarak yer alan bilgiler, aşağıda belirtilen başlıklar altında toplanıp tasnif edilebilir.

2.1. Beşer Olmak

Peygamberler, insanlar arasında yine insanlara tebliğ vazifesi ile görevli kimseler olmaları hasebiyle onların sıfatlarının ilki, beşer olmalarıdır. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin insanlar arasından seçilmiş kimseler oldukları⁹¹ ve insanların talep ettikleri hissî mucizeleri Allah'ın izni olmadan bir beşer olarak gerçekleştirmelerinin mümkün olmadığı⁹² vurgulanır.

Peygamberlerin insan türünden seçilmesine çok fazla değinmeyen Sâbûnî, Hz. Muhammed'in bir beşer olarak tanıtılmasını⁹³ ise ümmet için bir rahmet olarak değerlendirir. Ona göre fakirlik sıfatını ve insanların ihtiyaç duyduğu şeylere Hz. Muhammed'in de ihtiyaç duyması bilinmeseydi, Müslümanlar onu Hristiyanların Hz. İsa'yı yanlış tanıdıkları gibi tanyacaklardı.⁹⁴ Sâbûnî'ye göre peygamberler, tıpkı diğer insanlar gibi korku, kaygı, açlık, susuzluk, mutluluk ve üzüntü gibi niteliklere sahiptirler. Özellikle “peygamberin korkması” üzerinde yoğunlaşan Sâbûnî, bunun doğal bir korku olduğunu ve caiz olduğunu belirtmektedir ki bunu ismet sıfatının delillendirmesi olarak

⁸⁸ Mehmet Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı* (İstanbul: Risale Yayınları, 1991), 12.

⁸⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazah İlm-i Kelam* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 183; A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 227-233.

⁹⁰ Maksut Çetin, “Ahlak İlkeleri Açısından Peygamberlerin Sıfatları”, *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (Aralık 2022), 207.

⁹¹ el-İsrâ 17/90; el-Kehf 18/110; Fussilet 41/ 6.

⁹² İbrâhîm 14/11; el-İsrâ 17/90-94.

⁹³ el-İsrâ 17/1.

⁹⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 196.

yapmaktadır. Ona göre Hz. Mûsâ'nın âsâsının yılanı dönuşmesi sonrasında "arkasına bakmadan kaçması"⁹⁵ tabii bir korkudur ve esasen Hz. Mûsâ, yilandan değil, âsânın yılan kılınmasından korkmuştur.⁹⁶

Yine Hz. Mûsâ'nın kardeşi Hz. Hârûn ile yaşadığı tartışma⁹⁷ Sâbûnî'ye göre peygamberlerin insan oluşlarının bir sonucudur. Hz. Mûsâ, fitne çıktığını kendisine haber vermeyen Hz. Hârûn'a kızmış, o da özür dilemiştir. Onların arasındaki bu tür tartışmalar esasen insaniyet göstergesidir.⁹⁸ Benzer şekilde Hz. Mûsâ'nın "baygın düşmesi"⁹⁹ muhtemelen beşerî tabiatının zayıflığından kaynaklanır. Baygınlık insanların başına gelebilen normal bir durum olup ceza veya yergi gerektirmez.¹⁰⁰ Dolayısıyla peygamberler insan türünden seçilmişlerdir, üzerlerinde peygamberlik görevleri vardır ve bu görevleri insani tabiatlarını koruyarak sürdürürler. Buna karşın onlar, yabancı hayvanlarla ve kuşlarla konuşma, karınca ile konuşma hatta bitkilerle konuşma¹⁰¹ ve ilaç yapmak için tıbbi bilgilere sahip olma, rüzgâra hükmetme, şeytanları ve cinleri emrinde tutma¹⁰² gibi bir takım olağanüstü eylemlere Allah'ın izni ile muktedir olurlar. Hz. Süleyman'ın Hüdhd için "Ya bana açık bir gerekçe getirir veya onu şiddetle cezalandırırım ya da onu boğazlarım."¹⁰³ demesi Sâbûnî'ye göre beşer olmasının bir neticesidir. Ona göre bu ifadesi, peygamberlerin ilminin sınırlı olduğuna delil oluşturur.¹⁰⁴ Sâbûnî'nin bu izahları ile peygamberlerin insanlardan arasından seçildiği ve görevleri icabı Allah'ın kendilerine verdiği üstünlük dışında onların insani özelliklerini koruduklarını kabul ettiğini göstermektedir.

2.2. Seçilmişlik

Peygamberlerin Allah tarafından seçilmeleri meselesi, kelâm eserlerinde *vehbîlik* başlığı altında ele alınır. Peygamberlik, insanların çok çalışmak ya da ibadet etmek

⁹⁵ "Asânı yere bırak!" Mûsâ asâyı yılan gibi kıvrılır görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. "Ey Mûsâ! Beri gel, korkma, çünkü sen güvendesin." (el-Kasas 28/31.)

⁹⁶ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 93.

⁹⁷ "(Mûsâ dönünce) dedi ki: "Ey Hârûn! Onların sapıtıklarını gördüğünde beni izlemekten seni alıkoyan neydi? Yoksa emrime isyan mı ettin?" (Tâhâ 20/92-93.)

⁹⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 101.

⁹⁹ el-A'raf 7/143.

¹⁰⁰ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 115.

¹⁰¹ en-Neml, 27/16, 17, 18, 27.

¹⁰² Sâd 38/36; Sebe' 34/12.

¹⁰³ en-Neml 27/21.

¹⁰⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 158.

suretiyle elde edeceği bir makam değildir. Aynı şekilde peygamberliğin en önemli vasıflarından olan vahiy almak kişisel gayretlerle elde edilemez.¹⁰⁵

Sâbûnî'ye göre peygamberler, Allah tarafından insanlar arasından seçilmişlerdir. Onların insani özellikleri vardır ancak insanların yapabileceği kötülüklerden ve kusurlardan uzaktırlar.¹⁰⁶ Ona göre peygamberler, yaşadıkların bölge insanlarının en faziletlisi, akıl ve anlayış bakımından en üst seviyede olanı, yaratılış ve ahlak bakımından en iyisi, dil bakımından en fasih konuşanı ve en cesuru olmalıdır. Ayrıca peygamberler risâlet vazifelerini yerine getirmede engel olması muhtemel tüm olumsuzluklardan uzak olmalıdırlar. Peygamberlik görevinin yerine getirilmesine engel teşkil edecek bir durum varsa Hz. Mûsâ'nın Hz. Hârûn ile desteklenmesi gibi Allah tarafından bu giderilir. “Doğrusu onlar bizim katımızda gerçekten seçkin kılınmış, hayırlı kimseler arasındadırlar.”¹⁰⁷ âyeti, onların seçkin kimseler olduğunun delilidir.

Allah'ın Hz. İbrâhîm için “Biz onu dünyada seçip mümtaz kıldık.”¹⁰⁸ buyurması, Sâbûnî'ye göre peygamberlerin seçilmiş olduklarına işaret eder. Ayrıca bu özelliklerin bir kısmının yaratılışla, bir kısmının yetişme tarzıyla, bir kısmının Allah'ın yardım ve desteğiyle, bir kısmınınsa koruma ve ismetle olduğunun delilidir. Onun bu ifadeleri ile peygamberlerin seçilmiş kimseler olduğu kanaatini devam ettirdiğini ve meseleyi daha da somutlaştırdığını anlaşılır. Benzer şekilde Allah'ın Hz. İshak'tan sonra Hz. Yâkup'un geleceğini önceden haber vermesi, onun rütbesinin yüksek olduğunu gösterdiği gibi seçilmiş bir insan olduğunu da ortaya koymaktadır.¹⁰⁹

2.3. İsmet

Peygamberlerin sıfatları içinde üzerinde en fazla durulan ve en fazla tartışılan konu ismet meselesidir. Kur'an'dan peygamberlerin ismetine dair veriler elde etmek mümkün olmakla birlikte söz konusu masumiyetin sınırlarının ne olduğunun belirlenmesi zor ve tartışmalıdır.¹¹⁰ Zira Hz. İbrâhîm, Hz. Yûsuf, Hz. Yunus ve Hz. Süleyman gibi bazı peygamberlere yönelik birtakım “hatalardan” bahsedilmektedir.

Sâbûnî, ismet kelimesinin “engelleme” ve “kötülüklerden koruma” anlamlarına geldiğini ifade etmektedir. Terim olarak ise ismet, “Kıymetine hâlel getirecek ve değerini düşürecek şeyden Allah'ın peygamberini korumasıdır.”¹¹¹ Buna göre ismet, peygamberleri

¹⁰⁵ “(Allah o peygamberi) onlardan henüz kendilerine katılmayan başkalarına da göndermiştir. O mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir.” (el-Cuma 62/3-4).

¹⁰⁶ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 85.

¹⁰⁷ Sâd 38/47.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/130.

¹⁰⁹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 62.

¹¹⁰ Mustafa Sinanoğlu, “Kelâmcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi”, *Dinî Araştırmalar* 3/8 (2000), 167.

¹¹¹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 203; a.mlf, *el-Bidâye*, 110.

günah işlemekten koruyan koruyucu güç gibidir¹¹² ve Müslümanların çoğunluğuna göre nübüvvetin gerekliliklerindedir.¹¹³ Hatta ona göre ismet sıfatı, vahiyde zaafa düşmemek için bir zorunluluktur¹¹⁴ ve Müslümanların çoğunluğu, peygamberlerin kasten veya bir tercih olarak yasaklanmış olan şeyleri işlemelerini mümkün görmemiştir.¹¹⁵ Peygamberler, hem sözlerinde hem de eylemlerinde kendilerini lekeleyecek ve kadir kıymetlerini düşürecek hatalardan korunmuşlardır.¹¹⁶

Sâbûnî'ye göre şeriat sahibi peygamberlerin vakitleri çoktur ve günlük görevleri zaman alır. Onlar, bazen tevhide davet etmek, bazen şeriatı uygulamak, bazen kadılık yapmak ve bazen de siyaset yapmak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla onların fiillerinde bir halel (yanlış) olabilir ve neticede uyarılmışlardır. Ancak Allah'ın lütfunun uyarı zamanında mı yoksa nimet ve keramet zamanında mı daha çok olduğu bilinmez.¹¹⁷ O, peygamberlerin hatalarını araştırma hususunda Mâtürîdî ile benzer bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre peygamberlerin hatalarını ve kusurlarını araştırmak doğru değildir. Zira peygamberlerin yaptıkları fiillerin gerçek anlamını en iyi Allah bilir. Dolayısıyla bizim bu hususta bir araştırma içine girmemiz yersizdir.¹¹⁸ Ona göre müminler peygamberler hakkında sadece güzel sözleri söylemelidirler.¹¹⁹

İsmet meselesi kapsamında peygamberlerin ismet sıfatının nübüvvet öncesi ve/veya sonrası hayatlarını kapsayıp kapsamadığı tartışması bulunmaktadır. Sâbûnî peygamberlerin günahsız olmalarının kapsamına dair açıklamalara yer vermektedir. O, ümmetin çoğunluğunun peygamberlik öncesi ve sonrasında ismet sıfatının varlığını kabul ettiğini bu görüşü benimseyerek aktarır. Ona göre ismet, peygamberlerin rütbesi ve makamı yüksek olduğu için günah işlemelerini engeller.¹²⁰ Dolayısıyla peygamberlerin ismet sıfatı peygamber olmalarından önce de sonra da sabittir.¹²¹

İsmet konusu ile doğrudan bağlantılı olan bir husus da “peygamberlerin birtakım fiilleri sebebiyle Cenâb-ı Hak tarafından uyarılması” demek olan *itâb*¹²² kavramıdır. Mâtürîdî, Kur'an'da yer alan peygamberlerin hata olarak değerlendirilebilecek davranışlarına *zelle* adını verir.¹²³ Sâbûnî de *zelle* kavramını benimsemekte ve bu kavramı

¹¹² Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 178.

¹¹³ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 203.

¹¹⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 76.

¹¹⁵ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 205.

¹¹⁶ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 110.

¹¹⁷ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 176.

¹¹⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 247.

¹¹⁹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 163.

¹²⁰ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 249.

¹²¹ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 121-122.

¹²² Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: TDV Yayınları, 2017), 170.

¹²³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/339.

“peygamberlerin kasten veya ihtiyaren değil de kasıtsız olarak yaptıkları hatalardır.” şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre peygamberlerin bir beşer olarak yapmaktan sakınmadığı küçük hataları (zelle) olabilir. Peygamberler bu zelleleri sebebiyle dünyada bazı musibetlere maruz bırakılır ve kıyamet gününde Allah'ın onları sorumlu tutacağı hiçbir hataları kalmamış olur.¹²⁴ Sâbûnî daha sonra zelle kavramına yeni bir boyut kazandırmakta ve “Peygamberlerin daha faziletli olanı terk ederek daha az faziletli olanı tercih etmesidir.” şeklinde de ifade etmektedir. Ona göre Hz. Âdem hariç bütün nebîler hakkında söz konusu yaklaşım geçerlidir. Ancak Hz. Âdem'in “yasak meyveden yemesi”, daha az faziletli olanı tercih etmek olarak yorumlanamaz.¹²⁵ Bu bağlamda Sâbûnî'nin, Mâtürîdî'den tevarüs eden zelle anlayışını yeniden yorumladığını ifade etmemiz mümkündür.

İsmet sıfatı ile birlikte tartışılan hususlardan biri de ismetin iradeyi ortadan kaldırıp kaldırmadığı meselesidir. Sâbûnî'ye göre peygamberlerin ismet sıfatı iradelerini ortadan kaldırmaz. Bilakis ismet, peygamberlerin iradelerini devre dışı bırakmadan onları kötü fiillerden vazgeçirip iyi fiillerde sevk edici bir sıfattır.¹²⁶ O, ismet ile birlikte ihtiyarın varlığını kabul etmemeyi, kör bir insana harama bakmamasının yasaklanmasına ve titreyen birinin hareket etmemesinin emredilmesine benzetmektedir.¹²⁷ Zira ismet, günah işlemeye engel olan bir nitelik kabul edilirse ilahi emir ve yasakların anlamı kalmamaktadır. Oysa taat ve mâsiyetin olmadığı yerde ismetten söz edilemez.¹²⁸ Onun söz konusu görüşleri ile Mâtürîdî'nin “ismet, mihneti kaldırmaz.” kanaatini benimsediğini görmekteyiz.

Sonuç olarak Sâbûnî'ye göre peygamberlerin zahîrî ve batınî hiçbir ayıpları yoktur. Allah'ın salih bildiği kulunun kötü çıkmasının mümkün olduğunu hiç kimse düşünmemeli ya da hayır olanın tersinin çıkmasını zannetmemelidir.¹²⁹ Peygamberler, Allah'ın seçip görevlendirdiği salih ve hayırlı kullardır. Ona göre peygamberler ne kadar yüksek makamda olsalar da Allah onları uyarabilir. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Sâbûnî'nin peygamberlerin beşerî özellikleri çerçevesinde uyarılmalarının gerekçelerini araştırmayı sakıncalı gördüğünü belirtmemiz gerekir.

2.4. Akıllı ve Zeki Olmak

Peygamberlikle görevlendirilen kişilerin aldıkları vahyin tebliğini ve açıklamasını yapabilmeleri için akıllı ve zeki olmaları gerekir. Bu itibarla peygamberlerin zeki olmayı ifade eden *fetânet* sıfatına sahip olması zorunludur. Keskin bir zihne sahip olmayanlar,

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/315.

¹²⁵ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 206.

¹²⁶ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 53-54.

¹²⁷ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 203-204.

¹²⁸ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 110.

¹²⁹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 171.

içinde buldukları toplumların yanlış yönlerini fark edip eleştiremezler. Bu bağlamda tüm peygamberler, yaşadıkları toplumların zayıf yönlerini ve derin krizlerini görebilmişlerdir ve bunu sağlayan yetiye sahip olmuşlardır. Fetânet sıfatı bu anlamda peygamberlerin ortak nitelikleri arasında yer almaktadır.¹³⁰

Fetânet; peygamberlerin üstün bir zekâ, anlayış ve muhakeme kuvvetine sahip olduklarını, akıl ve zekâ bakımından herhangi bir noksanlık taşımadıklarını ifade eden bir kavramdır. Peygamberlerin hepsi akıllı ve zeki kimselerdir. Zira kendilerine muhalefet eden ya da düşmanlık eden kimseleri fikren bertaraf etmek için düşünce, feraset ve zekâ sahibi olmak gerekir. Peygamberler akıllı ve zeki olmasalardı hitap ettikleri kişileri ikna edemezler ve tebliğde başarıya ulaşmazlardı.¹³¹ Burada, peygamberlerin zeki olmalarına yapılan vurgunun tebliğ görevlerini yerine getirebilmeleri ile ilişkilendirildiğini belirtmekte yarar vardır. Zira peygamber seçimi ve sonraki süreçte salt akıllı ve zeki olmak bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla peygamberin seçimini ve tebliğ sürecindeki başarılarını zekâ ile izah etmek doğru değildir.¹³²

Sâbûnî'ye göre Hz. Peygamber'in zeki olması sebebiyle vahye batılı karıştırmak isteyen Şeytan, bunda muvaffak olamamıştır. Çünkü Hz. Muhammed akıllı ve zekidir; hak ile batılı, Cebrail ile Şeytan'ı birbirinden ayırt edebilir.¹³³ Onun Vehb b. Münebbih'ten (öl. 114/732) aktardığı şu sözleri fetânete bakışını özetler mahiyettedir:

Ben eski kitaplarda okudum. “Allah aklı yarattı ve insanlar arasında dağıttı. Doğu'dan Batı'ya kadar tüm insanlar bir kum tanesi kadar elde ettiler. Kalanların hepsi Peygamberimizin olmuştur. Peygamberimizin bilgisi ile diğer insanların bilgisinin durumu, kırba ile su taşımaya benzer ki kırbadaki su Hz. Muhammed'in bilgisi, kırbayı tutan ipteki birkaç damla su da diğer insanların bilgisidir. İpin üzerindeki su ile kırbanın içindeki su kıyas edilir mi? Peygamberimizin faziletleri, Allah'ın ona lütfu ve Allah katındaki makamı insanlar için mutad olan sınırın dışındadır. Yani insanlar bilmezler.¹³⁴

Onun, Hz. Muhammed'in fetânetine delil olarak sahih hadis kitaplarından yer almayan daha çok tasavvufi eserlerde görülen bu rivayete yer vermesi zihin dünyasını tespit noktasında önemli bir veridir. Bir kelâmcı olarak onun fetânetle ilgili kelâmi izahlar

¹³⁰ Hüseyin Kahraman, “Peygamberlerin Sahip Olduğu Sıfatların Nübüvvetin Gerekliliği ve İspatı Açısından Değerlendirilmesi”, *ASED Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2021), 174.

¹³¹ Teftazânî, *Şerhu'l-akaid*, 5/49-50, 61; Seyyid eş-Şerîf Cürcanî, *Kitâbü't-Târifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 8/263-280; Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelam*, 183-186. Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 252; Bulut, *İsmet İnancı*, 19.

¹³² Toprak, Hz. Muhammed'in Nübüvvetinde Delil Olan İnsani Özellikleri, 158-159.

¹³³ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 242.

¹³⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 195.

yapmak yerine zayıf nakillerle istidlâl etmesi yukarıda ifade ettiğimiz üzere beslendiği tasavvufî damarın tesirinin bir sonucu olmalıdır.

2.5. Doğruluk ve Güvenilirlik

Kur'an-ı Kerim'in peygamberler için saydığı nitelikler arasında onların doğru ve güvenilir kişiler olmaları birçok âyette yer almaktadır. Örneğin Hz. İbrâhîm¹³⁵ ve Hz. İsmail'in bir resul ve nebî olarak her zaman sözünde duran kimseler oldukları vurgulanmıştır.¹³⁶ Şuarâ sûresinde ise beş farklı âyette peygamberlerin güvenilir olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu âyetlerde; Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Lût, Hz. Şuayb'in güvenilir olması aynı ifadelerle vurgulanmaktadır.¹³⁷

Doğru sözlülük dil ile güvenilirlik ise davranışlarla bağlantılıdır. Peygamberler beşerî ilişkiler bakımından doğruluğun ve güvenilirliğin temsilcileri ve öğretmenleri olmuşlardır. Hz. Peygamberin, Mekkeli müşriklerin yaptıkları sayısız tehdide aldırış etmemesi ve kendisine yapılan birçok dünyevî vaadi reddetmesi onun dürüst ve güvenilir olmasının bir tezahürüdür.¹³⁸

Sâbûnî, peygamberlerin doğruluk ve güvenilirlik niteliklerine sahip olduklarını kabul eder ancak bunun için eserlerinde müstakil bir başlığa yer vermez. Ona göre peygamberler doğru sözlüdür ve onların doğruluklarına zarar verecek bütün yorumlar hatalıdır. Çünkü Allah, peygamberleri insanlara hüccet olarak göndermiştir. Dolayısıyla verdikleri haberlerin delil olabilmesi için söylediklerinin tamamen doğru olması ve kendilerinin güvenilir kimseler olması gerekir.¹³⁹ Sâbûnî, peygamberlerin vahiy ile hareket ettikleri için yaptıkları her işte doğru olduklarını ifade etmektedir. Nitekim Hz. Yûsuf'un gömleğini babasına göndermesini¹⁴⁰ yorumlarken “Peygamberlerin yaptığı her iş doğrudur. Zira onlar vahiy beklerler.”¹⁴¹ demektedir. Yine Peygamberimizin şerefi (üstünlüğü) hakkında değerlendirmede bulunurken “Onun şerefi; nefsi, fiilleri, yaratılışı, nesebi, sıfatı, sırrı, sıdkı ve sebatı ile sabittir.”¹⁴² cümlesini kullanır. Onun bu sözlerinden peygamberlerin sıdk ve emanet sıfatlarına sahip olduklarını kabul ettiğini çıkarmamız mümkündür.

¹³⁵ Meryem 19/41.

¹³⁶ Meryem 19/54.

¹³⁷ bk. eş-Şuarâ 26/125, 143, 162, 178.

¹³⁸ Kahraman, “Peygamberlerin Sahip Olduğu Sıfatların Nübüvvetin Gerekliği ve İspatı Açısından Değerlendirilmesi”, 171-172.

¹³⁹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 204-205.

¹⁴⁰ Yûsuf 12/93.

¹⁴¹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 81.

¹⁴² Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 205.

2.6. Vahiy Almak ve Tebliğ Etmek

Peygamberlerin en önemli vazifesi Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ etmektir. Mâtürîdî'ye göre peygamberlerin tebliğ görevini ifa ederken hata etmedikleri hususunda neredeyse icmâ vardır. Resuller, insanlara iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak için gönderilmişlerdir. Peygamberlerin emirlerine tâbi olanlar ve yasakladıklarından vazgeçenler için müjde vardır. Yasakladıklarını yapanlar için ise azap uyarısı vardır.¹⁴³ Onun ifadesiyle “Peygamberler, tebliğ vazifesini ölüm korkusu yüzünden bile olsa terk edemezler ve bu durum Allah tarafından mazur görülmez.”¹⁴⁴ Sâbûnî'ye göre peygamberler, Allah'ın kendisi ile kulları arasındaki elçileri ve vahyinin taşıyıcılarıdır. Bu nedenle onlara iman etmek farzdır. Peygamberlere itaat etmek kurtuluş vesilesi sayılmış ve onların hâllerini bilmek, bilgilerin en önemlisi kabul edilmiştir.¹⁴⁵ Yine ona göre peygamberler, ümmetlerine özellikle aklî delillerle tebliğde bulunmuşlar ve onlarla mücadele etmişlerdir.¹⁴⁶

Sâbûnî peygamberlerin tebliğ sıfatının sınırları konusunda mensubu olduğu Mâtürîdî ekolün görüşlerini aynen devam ettirmektedir. O, Abese sûresinde geçen “*Onun arınmamasından sen sorumlu tutulmayacaksın ki!*”¹⁴⁷ âyetini değerlendiren, burada iman etmeyenler yüzünden üzülen Hz. Peygambere teselli olduğunu belirtmektedir. Ona göre peygamberimizin tebliğ vazifesi -bazılarının iddia ettiğinin aksine- devam etmekte ve tıpkı Mâtürîdî gibi tebliğ faaliyetinin salt bir duyurudan ibaret olduğunu ima etmektedir.¹⁴⁸

Sonuç olarak Mâtürîdî ve Sâbûnî peygamberlerin vahiy alma ve bunları insanlara tebliğ etme sıfatlarını kabul etmektedirler. Mâtürîdî peygamberlerin ilk hesap verecekleri konunun tebliğ olduğunu belirtmektedir. Sâbûnî, tebliğ sıfatına sahip oldukları konusunda Mâtürîdî ile benzer kanaatlere sahip olmakla beraber Mâtürîdî kadar detaylı açıklamalara yer vermemektedir. Ona göre peygamberler Allah'ın, kullarına elçileri ve vahyinin tebliğcileridir ve tebliğ salt bir duyurudan ibarettir.

Sonuç

Nûreddin es-Sâbûnî peygamberlerin sıfatları konusunda mensup olduğu Hanefî-Mâtürîdî kelâm anlayışını devam ettirmekte ve görüşlerini delillendirirken beslendiği kaynaklardan istifade etmektedir. Peygamberlerin sıfatlarına dair özel bir bölüm oluşturmamakla birlikte yaşadığı çağın en önemli gündem maddesi olması itibarıyla nübüvvet meselesi üzerinde ayrıntılı olarak durmaktadır. Sâbûnî'ye göre peygamberler

¹⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/103

¹⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14/281-282.

¹⁴⁵ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 21.

¹⁴⁶ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 176.

¹⁴⁷ Abese 80/7.

¹⁴⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 233.

insanlar arasından seçilen kimselerdir. Ancak onların birtakım faziletleri ve nitelikleri vardır. Peygamberlik kesbî değil vehbîdir. Peygamberler ismet sıfatına sahiptir ve peygamberler için ismet, vahiy vazifesini ifa ederken zayıf düşmemek için bir zorunluluktur ve peygamberleri günah işlemekten koruyan bir koruyucu güçtür. O, ümmetin ekserisinin, nübüvvet öncesi ve sonrasında ismeti kabul ettiğini söylemektedir. Müslümanların çoğunun, peygamberlerin haramları kasten veya bir tercih olarak işlemelerine ihtimal vermemeleri inancına katılmaktadır. Ona göre zelle, peygamberlerin kasten veya ihtiyaren değil de kasıtsız işledikleri kusurlara denir. Bu kusurlar insanlar için hata olarak görülmezken peygamberler için daha faziletli olanı terk ederek daha az faziletli olanı tercih etmeleri sebebiyle hata olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım Hz. Âdem dışındaki tüm peygamberler için geçerlidir. Ancak Hz. Âdem'in 'yasak meyveden yemesi' daha az faziletli olanı tercih etmek olarak yorumlanamaz. Ona göre ismet sıfatı peygamberlerin iradelerini ortadan kaldırmaz. Aksine günah işleme iradeleri mevcut olduğu hâlde Allah'ın lütfuyla günah işlemekten uzak durmuşlardır. Peygamberler diğer nitelikleri akıllı ve zeki olmaları, sıdk ve emanet sıfatlarına sahip olmalarıdır. Peygamberler doğru sözlü kimselerdir ve onların doğruluklarına halel getirecek yorumlar isabetli değildir. Peygamberler Allah'ın, kendisiyle kulları arasındaki ölçileri ve vahyinin tebliğcileridir. Bu sebeple onlara iman farz olmuştur.

Kaynakça | References

- Aruçi, Muhammed. “el-Kifâye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/565-566. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aruçi, Muhammed. “Nûreddin es-Sâbûnî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/360-361. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Avcu, Ali. *Karmatiliğin Doğuşu ve Gelişim Süreci*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Ayğın, Fadıl. “Osmanlı Dönemi Nübüvvet Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 133-174.
- Beyâzîzâde, Kemaleddin Ahmed Efendi Bosnevî. *İşârâtü'l-merâm min ibârâtî'l-İmam*. thk. Muhammed Zahid el-Kevseri. İstanbul: yy., 1949.
- Biçer, Ramazan. “Sâbûnî Hayatı ve Eserleri”. *el-Kifâye fi'l-hidâye*. mlf. Nûreddin es-Sâbûnî. 9-24. Ankara: Berikan Yayınları, 2019.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlm-i Kelam Ehl-i Sünnet İtikadı*. İstanbul: Ravza Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Bulut, Mehmet. “el-Müntekâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslâmi Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Cilacı, Osman. *Günümüz Dünyası Dinleri*. Ankara: DİB Yayınları, 2002.
- Cürcânî, Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbü't-Târîfât Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Çetin, Maksut. “Ahlak İlkeleri Açısından Peygamberlerin Sıfatları”. *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (Aralık 2022), 205-225. <https://doi.org/10.47502/mizan.1192611>
- Çetin, Osman. *Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Demir, Abdullah. “Mâtürîdî Gelen-ekinin Teşekkül Sürecinin Teorik Temelleri: Mâverâünnehirli Mütেকellim Hanefîlerin Din Anlayışı”. *Din Felsefesi Açısından Mâtürîdî Gelen-Ek-i Klasik ve Çağdaş Metinler Seçkisi* 3. der. Recep Alpyağıl. 19-48. İstanbul: İz Yayınları, 2016.
- Doğan Hacı İsmail. *Ebû Mansur el-Mâtürîdî ile Nûreddin es-Sâbûnî'nin Nübüvvet Anlayışlarının Mukayesesi*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Efendi, Mütercim Âsım. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. ed. Mustafa Koç. 6. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Elîf Efendi, Hasîrîzâde. *en-Nûru'l-el-Furkân fi Şerhi Lugatî'l-Kur'ân*. haz. Mustafa Koç- Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

- Eliade, Mircae. *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. çev. Mehmet Aydın. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2015.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964.
- Gazzâlî, Ebû Hamid. *Bâtıniliğin İçyüzü*. çev. Avni İlhan. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- İbn Kutluboğa, Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım. *Tacü't-Teracim fi Tabakâti'l-Hanefiyye*. Şam: Daru'l-Erkam, 1992.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanu'l-Arab*. Kahire: Matbaatü's-selefiyye, 1247/1831.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât: Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- Kahraman, Hüseyin. "Peygamberlerin Sahip Olduğu Sıfatların Nübüvvetin Gerekliliği ve İspatı Açısından Değerlendirilmesi". *ASED Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2021), 163-183. <https://doi.org/10.38122/ased.52.4>
- Kalaycı, Mehmet. *Tarihsel Süreçte Eşarilik Mâtürîdîlik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zünûn*. nşr. M. Şerafeddin Yaltkaya. Dersaâdet: el-Matbaatü'l-Ûlâ, 1311.
- Kaya, Veysel. *Fahreddin er-Râzî'nin Mâtürîdîlerle Olan Tartışmaları ve Eleştirisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleyman. *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 548.
- Kılavuz, A. Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelama Giriş*. İstanbul: Ensar Yayınları, 21. Basım, 2014.
- Kureşî, Muhammed b. Muhammed. *Cevâhirü'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. thk. Abdülfettah Muhammed el Hulv. Kahire: y.y., 1993.
- Leknevî, Muhammed Abdülhalîm. *Fevaidü'l-Behiyye fi Teracimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Daru'l-Erkam, 1998.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-tevhîd*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l-Kur'an*. thk. Fatıma Yûsuf el-Hiyemî. 10 Cilt. Beyrut: Risâletü'n-naşirin, 2004.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü Ehl-i Sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm, 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-ilmiyye, 2005.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*. ed. Yûsuf Şevki Yavuz. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

- Özen, Şükrü. “Mâtürîdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/159-165, İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Râzî, Fahrüddîn, *Münâzarât Dinî Felsefî Tartışmalar*. çev. Ömer Ali Yıldırım. İstanbul: Litera Yayınları, 2016.
- Râzî, Fahrüddîn. *Peygamberlerin Masumiyeti*. çev. Hasan Fehmi Ulus. İstanbul: İlim Yayınları, 1986.
- Sâbûnî, Nûreddin. *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*. Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 2013.
- Sâbûnî, Nûreddin. *Kitâbü'l-hidâye mine'l-kifâye*. nşr. Fethullah Huleyf, İskenderiye, Dârü'l-mearif, 1969.
- Sâbûnî, Nûreddin. *el-Kifâye fi'l-hidâye*. thk. Muhammed Arûçî. Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 2013.
- Sâbûnî, Nûreddin. *Mâtürîdiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 18. Basım, 2020.
- Sem'ânî, Abdülkerîm b. Muhammed. *el-Ensâb*. nşr. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi el-Yemânî vd. Haydarabad: Meclis-i Dairetü'l-Osmaniyye, 1962.
- Sezen, Melikşah. *Peygamberlerin Vasıfları ve İsmet Sıfatı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Kelâmcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi”. *Dinî Araştırmalar* 3/8 (2000), 163-188.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fi mevzûâtı'l-ulûm* nşr. Kâmil Bekrî-Abdülvehhab Ebû'n-Nûr. Kahire: Dârü'kütübî'l-hadis, 1968.
- Temimî, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir. *Tabakâtü's-seniyye fi terâcimi'l-hanefiyye*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. 2 Cilt. Riyad: Darü'r-Rıfâî, 1983.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn. *Lübbü'l-Lübâb fi tahrîri'l-Ensâb*. Beyrut: Daru's-sadr, 1431.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Mebsût*. thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî. Karaçi: İdâretü'l-Kurân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, ts.
- Teftazânî, Sa'düddîn. *Şerhu'l-akaid*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: TDV Yayınları, 5. Basım, 2017.
- Toprak, İbrahim. *Hz. Muhammed'in Nübüvvetinde Delil Olan İnsani Özellikleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Ünverdi, Mustafa. “Günümüz Nübüvvet İnanıcı Eleştirisi”. *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Kapsamı ve Süresi Sempozyum Bildirileri*. ed. Mahmut Çınar vd. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Basımevi, 2015. 279-286.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

Yılmaz, Hayrettin. *İmam-ı Rabbani Ahmed Faruki Serhendi'de Nübüvvet Anlayışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1985.

Yurdağür, Metin. "Haşviyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/426-427. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.